

Torda Péter¹

Stratégiai kommunikáció mint válságreagálás az Európai Unió gyakorlata alapján

Strategic Communication as Crisis Response, Based on the European Union's Practice

Absztrakt

A 2010-es évek közepén jelentős fegyveres konfliktusok alakultak vagy szélesedtek ki az Európai Unió (EU) keleti és déli szomszédságában. Ezek kommunikatív dimenziója közvetlen biztonsági kockázatokat keletkeztetett az EU-ban, különös tekintettel az orosz dezinformációs tevékenységre és az Iszlám Állam terrorszervezet által folytatott terrorista propagandára. Ebben az időszakban épült ki az EU stratégiai kommunikációs képessége. Jelen tanulmány leírja az összefüggést, beleértve az ok-okozati kapcsolatokat, az említett válsághelyzetek, a belőlük származó kommunikatív kockázatok és az EU stratégiai kommunikációja között, valamint rámutat arra is, hogy az EU stratégiai kommunikáció elsősorban válságreagálási eszköz.

Kulcsszavak: stratégiai kommunikáció, Európai Unió, Oroszország, Ukrajna, Iszlám Állam

Abstract

The mid-2010s have seen major armed conflicts emerging or expanding in the eastern and southern neighbourhoods of the European Union (EU). The communicative dimension of these conflicts has prompted direct security risks in the EU, in particular through Russian disinformation activities and through terrorist propaganda conducted by the

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: torda.peter@stud.uni-nke.hu
A szerző az Európai Bizottság alkalmazottja. A jelen tanulmányban foglalt információk és megállapítások a szerző személyes kutatómunkáján alapulnak, és nem feltétlenül tükrözik az Európai Bizottság hivatalos álláspontját.

Islamic State terrorist organisation. The EU's strategic communication capacity has been created in this period. The present article describes the relationship, including causal links, between the above crisis situations, the ensuing communicative risks and EU strategic communication, and it argues that the EU's strategic communication is primarily a crisis management instrument.

Keywords: strategic communication, European Union, Ukraine, Russia, Islamic State

Bevezetés

A stratégiai kommunikáció mint rendezőelv és mint tevékenység a 2010-es évek közepén tűnt fel az Európai Unióban (EU), a közös kül- és biztonságpolitika területén. Kialakulása egybeesett az EU biztonsági környezetének romlásával. Jelentős fegyveres konfliktusok robbantak vagy szélesedtek ki az EU keleti és déli szomszédságában: Ukrajnában, illetve Szíria és Irak területén. Az ukrajnai válság kibontakozásával, majd fegyveres eszkalációjával párhuzamosan felerősödtek az EU-ban az orosz dezinformációs tevékenységgel kapcsolatos kockázatok. Ezzel közel egy időben, a Szíria és Irak jelentős területeit elfoglaló Iszlám Állam (IS) terrorszervezet tevékenysége nyomán, jelentős mértékben növekedett a terrorista propaganda, toborzás és felbujtás kockázata az EU-ban. A szóban forgó fegyveres konfliktusok közös jellemzője volt tehát olyan stratégiai kommunikációs hatások kiváltása, amelyek közvetlen biztonsági kockázatot teremtettek az EU-ban.

Mindezek alapján összefüggést feltételezünk az EU környezetében kialakult fegyveres válsághelyzetek, az ezek tényezőjeként felerősödő stratégiai kommunikációs kockázatok, illetve az EU stratégiai kommunikációja képességének kiépülése között. Dolgozatunk célja az említett összefüggés feltárása, amelyhez a következő hipotézist vettük alapul: az EU stratégiai kommunikációjának kialakulása összefügg az EU környezetében zajló fegyveres konfliktusokkal, és elsősorban válságreakálási eszköz. Hipotézisünk bizonyításához vagy megcáfolásához a következő kutatási célokat határoztuk meg (1) megvizsgálni az EU stratégiai kommunikáció kialakulásának és fejlődésének folyamatát; (2) feltárni az EU stratégiai kommunikáció és az EU környezetében zajló fegyveres konfliktusok között meglévő összefüggést. Jelen dolgozat keretében elemzésünket a 2020-ig terjedő időszakra, vagyis az EU stratégiai kommunikáció első öt évére korlátozzuk. Feltételezésünk szerint, az adott időszak vizsgálatán keresztül olyan általános érvényű megállapításokat fogalmazhatunk meg, amelyek elvezetnek hipotézisünk igazolásához vagy megcáfolásához.

A kutatómunka során a szakirodalom vizsgálatának és kritikai elemzésének mód-szerét, valamint a dokumentumelemzés módszerét alkalmaztuk. A kutatás elsődleges forrásai az EU hivatalos dokumentumai, míg a kutatás másodlagos forrásai a tudományos publikációk. Az elsődleges források felkutatásához a vizsgált EU-politikai területen, az EU kül- és biztonságpolitika területén, kizárólagos döntéshozatali hatáskörrel bíró EU Tanács hivatalos dokumentumainak nyilvántartásában² végeztünk tárgyszavas

² Lásd: www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/

keresést.³ A vizsgálat szempontjából leginkább releváns másodlagos szakirodalmi források felkutatását a Nemzeti Közszerzői Könyvtár által a biztonsági tanulmányok kutatási területéhez különösen javasolt tudományos adatbázisokban⁴ végzett tárgyszavas⁵ keresés útján végeztük el.

A dolgozat a következőképpen épül fel: először definiáljuk az EU stratégiai kommunikáció fogalmát, bemutatjuk és elemezzük az EU stratégiai kommunikáció első öt éves időszakát és megállapítjuk legfontosabb ismertetőjegyeit, végül megfogalmazzuk következtetéseinket.

Az EU stratégiai kommunikáció definiálása

A vizsgált elsődleges és másodlagos források egyike sem tartalmaz definíciót az EU stratégiai kommunikációra, ugyanakkor egységes értelmezési keretet adnak hozzá. A hivatalos EU-dokumentumok kizárólag az EU külpolitika kontextusában értelmezik a stratégiai kommunikációt, és a stratégiai kommunikációs feladatok végrehajtásával jellemzően az Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ) keretében működő stratégiai kommunikációs munkacsoportokat bízzák meg. A másodlagos források is csaknem egységesen követik az elsődleges forrásokat abban, hogy a stratégiai kommunikációt az EU-külpolitika kontextusában vizsgálják.

Az EU-s dokumentumokból, illetve a szakirodalmi munkákból kirajzolódó célkitűzéseket, feladatokat és egyéb jellemzőket megragadva, az EU stratégiai kommunikáció általános definíciójára a következő javaslatot tesszük: az EKSZ által végrehajtott kommunikatív cselekvések összessége, amelyek célja az EU szomszédságából származó kommunikációs kockázatok kezelése, illetve az EU szomszédságára irányuló uniós politikák előmozdítása és az ehhez kedvező közeg megteremtése.

Az EU stratégiai kommunikáció első öt éves időszakának bemutatása

A stratégiai kommunikáció 2009-ben tűnt fel először az EU hivatalos diskurzusában,⁶ a terrorellenes küzdelem összefüggésében. Ekkor azonban még csak tagállami szinten folytatott tevékenységként történik rá hivatkozás. Ezt követően, 2014-ben merül fel a tagállamok stratégiai kommunikációs hatásait és szakértőit összekötő európai szintű hálózat létrehozásának gondolata, illetve egy Szíriára fókuszáló EU-s stratégiai kommunikációs tanácsadó csoport kiépítésének ambíciója.⁷

Az EU stratégiai kommunikációs képességfejlesztése ezután irányt váltott, és az első formális döntést⁸ az uniós stratégiai kommunikációs képesség létrehozásáról,

³ „Strategic communication”.

⁴ Taylor & Francis Online, JSTOR, JSTOR Security Studies.

⁵ „European Union” and „strategic communication”.

⁶ Council of the European Union 2009.

⁷ Council of the European Union 2014.

⁸ European Council 2015: 5.

2015 márciusában, már az Oroszország által folytatott dezinformációs kampányokkal szembeni fellépés motiválta. Az egyre kiterjedtebben alkalmazott orosz dezinformációs tevékenység ismert kockázat volt az EU számára már a 2015 előtti időszakban is,⁹ de megfigyelhető, hogy az orosz dezinformációs kampányokat ellensúlyozni hivatott stratégiai kommunikációs képesség kialakításáról csak a Krím félsziget megszállása és a kelet-ukrajnai orosz beavatkozás által jellemzett helyzetben született döntés.

Ezt követően, 2015 júniusában készült el az EKSZ stratégiai kommunikációs cselekvési terve,¹⁰ amelynek fókuszpontjában az EU kelet-európai partnerországai állnak.¹¹ A cselekvési terv három célkitűzést fogalmaz meg az uniós stratégiai kommunikáció számára:¹² (1) az EU politikáinak a keleti partnerországokban való előmozdítása; (2) a médiakörnyezet megerősítése és a független sajtó támogatása; (3) az EU-n belüli tudatosság és reagálóképesség megerősítése a külső szereplők által folytatott dezinformációs tevékenységek vonatkozásában. Ebben a kezdeti időszakban alakult ki az EU stratégiai kommunikációt jellemző szervezeti megoldás: az EKSZ bázisán működő stratégiai kommunikációs munkacsoport.¹³ A 2015-ben elsőként létrehozott, az EU keleti szomszédságára fókuszáló munkacsoport feladatkörét az EKSZ stratégiai kommunikációs cselekvési terve¹⁴ határozta meg. A munkacsoport központi feladata, hogy komplex módon előmozdítsa az EU politikáinak érvényesülését a kelet-európai partnerországokban, valamint hozzájáruljon az orosz dezinformációs tevékenységek kezeléséhez.

A 2015–2017-es időszakban két további stratégiai kommunikációs munkacsoportot állítottak fel az EKSZ-ben. A munkacsoportok feladatkörét számos EU-dokumentum határozza meg, illetve pontosítja tovább, amelyek vizsgálatán keresztül megállapíthatjuk főbb feladataikat. Az EU déli szomszédságára, az arab világra koncentrálnak stratégiai kommunikációs munkacsoport 2015-ben kezdett el formálódni, a terrorrelens küzdelem területén korábban megkezdett stratégiai kommunikációs képességfejlesztés előzményeire támaszkodva. A keleti irányra fókuszáló munkacsoport fejlődési történetéhez hasonlóan, a déli szomszédság vonatkozásában is megfigyelhető, hogy a komplex EU-s stratégiai kommunikációs képesség létrehozásának időszaka egybeesik a térségben végbemenő fegyveres konfliktus eszkalációjával. Ebben az időszakban jelentős műveleti sikereket ért el az IS Szíria és Irak területén, illetve ezzel párhuzamosan jelentősen felerősödött az EU-ban a terrorista propaganda, toborzás és felbujtás kockázata.

Az EU déli szomszédságára hangolt stratégiai kommunikációs munkacsoport fokozatos fejlődésen ment keresztül 2015 és 2017 között. Központi feladata az arab világ felé való nyitás, valamint a terrorista propaganda elleni fellépés,¹⁵ és külön hangsúlyt kapott munkájában az IS elleni küzdelem a stratégiai kommunikáció eszközeivel.¹⁶ A 2017 utáni időszakban az IS katonai visszazorítása, illetve az IS által kiváltott kommunikációs kockázatok mérséklődése nyomán, a térségre irányuló orosz

⁹ TORDA 2022.

¹⁰ European External Action Service 2015.

¹¹ Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Georgia, Moldova, Örményország és Ukrajna.

¹² European External Action Service 2015: 1.

¹³ Strategic Communication Task Force.

¹⁴ European External Action Service 2015.

¹⁵ Council of the European Union 2015a: 5.

¹⁶ Council of the European Union 2017a: 9.

dezinformációs tevékenységgel szembeni fellépés is megjelent a déli munkacsoport feladatkörében.¹⁷

A déli relációban létrehozott munkacsoporthoz hasonló fejlődési ívet írt le az utolsóként felállított, Nyugat-Balkánért felelős stratégiai kommunikációs munkacsoport, amely szintén a 2015–2017 közötti időszakban kristályosodott ki az EKSZ szervezetében. Feladata az EU-bővítési folyamat társadalmi támogattságának erősítése, illetve a térségre irányuló dezinformációs tevékenységek kezelése.¹⁸ Ugyan a Nyugat-Balkánon nem került sor fegyveres eskalációra a térségre fókuszáló stratégiai kommunikációs képesség létrehozásnak időszakában, az orosz–ukrán fegyveres konfliktus kibontakozásával párhuzamosan az orosz dezinformációs kockázat kezelése a Nyugat-Balkánon egyre fontosabb feladattá vált a nyugat-balkáni munkacsoport tevékenységében.¹⁹

A vizsgált időszakban döntés született más stratégiai kommunikációs képességek létrehozásáról is, részben az EKSZ szervezetében, részben a tagállami intézmények hálózatba szervezésén keresztül. Az EKSZ-ben végbemenő stratégiai kommunikációs újításokat szemlélteti a 2016-ban létrehozott EU Hibrid Fúziós Cella.²⁰ Ezt a szervezeti egységet a külföldi eredetű hibrid fenyegetések, köztük dezinformációk, monitorizálására és kezelésére hozták létre, különös tekintettel az EU-ban és szomszédságában a politikai döntések befolyásolását célzó törekvésekre.²¹ A tagállami bázisú hálózatok egyik példája a 2016-ban felállított Európai Stratégiai Kommunikációs Hálózat,²² amely az erőszakos szélsőséges és terrorizmus elleni küzdelemben való együttműködés platformjaként működik.²³ A stratégiai kommunikációs munkacsoportok és az egyéb stratégiai kommunikációs képességek számára meghatározott feladatok összehasonlítása alapján megállapítható, hogy EU stratégiai kommunikáció alapvetően a munkacsoportok felelősségébe tartozik. Az egyéb képességek partikulárisabb és kevésbé kiterjedt feladatrendszerrel működnek.

Az EU stratégiai kommunikáció első ötéves időszakának elemzése

Az elsődleges források vizsgálata alapján megállapítható, hogy az EU stratégiai kommunikációt elősorban a dezinformáció elleni fellépés jellemzi, különös tekintettel az orosz dezinformációs tevékenység kezelésére. Az EU dezinformációellenes cselekvési tervéből,²⁴ amely 2018-ban, három év elteltével követte a stratégiai kommunikációs cselekvési tervet, kiolvasható, hogy tartósan a keleti irányban működő stratégiai kommunikációs munkacsoport, illetve az orosz dezinformációs kihívás kezelése áll

¹⁷ European Commission–High Representative 2019: 3.

¹⁸ Council of the European Union 2015b: 3; Council of the European Union 2016: 3; Council of the European Union 2018: 6; Council of the European Union 2019: 8.

¹⁹ European Commission–High Representative 2019: 3, 27.

²⁰ EU Hybrid Fusion Cell.

²¹ European Commission 2018: 16.

²² European Strategic Communication Network.

²³ Council of the European Union 2017b: 30.

²⁴ European Commission–High Representative 2018.

az EU stratégiai kommunikációs tevékenységének középpontjában. Emellett, az elsődleges források elemzése rámutat, hogy a dezinformációellenes szempontok egyre hangsúlyosabbá váltak a déli és nyugat-balkáni munkacsoportok feladatkörében is. Egy 2019-es EU-jelentés már konkretizálja a „Kremlin-párti forrásokból származó” dezinformációk monitorizálásának szükségességét a Nyugat-Balkán és a déli szomszédság vonatkozásában.²⁵

A dezinformációval, különösen az orosz forrásból származó dezinformációval, szembeni fellépés rajzolódik ki az EU stratégiai kommunikáció legfontosabb ismérveként a másodlagos források vizsgálatából is. Az általunk feltárt szakirodalom jelentős része az orosz dezinformációs tevékenység elleni fellépésben ragadja meg az uniós stratégiai kommunikáció alapvető motivációját.²⁶ A források egy része pedig ezzel összefüggő, de szélesebb értelmezési keretbe helyezi az EU stratégiai kommunikációt: az online információs fenyegetésre adott válaszként,²⁷ kifejezetten az orosz információs fenyegetésre adott reakcióként,²⁸ vagy az Oroszországra irányuló EU-s politika egyik alkotóelemeként²⁹ értelmezve azt.

Az EU a hibrid fenyegetésekkel szembeni küzdelemben is jelentős szerepet szán a stratégiai kommunikációnak. Az irányadó EU-dokumentum³⁰ alapvető jelentőségű válaszlépéseként tartja számon a stratégiai kommunikációt, és egyéb elsődleges források is kiterjedten és visszatérően foglalkoznak a hibrid fenyegetések és az EU stratégiai kommunikáció összefüggéseivel. Továbbá, az általunk vizsgált tudományos művek egy része³¹ is a hibrid fenyegetésekkel szemben megfogalmazott képességként jellemzi az EU stratégiai kommunikációt. Ugyanakkor, mind az elsődleges, mind a másodlagos források elemzéséből szembetűnő, hogy a hibrid fenyegetések elleni fellépés kontextusában is az orosz hibrid fenyegetés, és különösen az orosz dezinformációs tevékenység, elleni fellépés jelenik meg az EU stratégiai kommunikáció elsődleges funkciójaként. Arra következtethetünk tehát, hogy a hibrid fenyegetések összefüggésében inkább annak újrahasznosításáról, mintsem újragondolásáról van szó: az uniós stratégiai kommunikáció alapfunkciója változatlan marad.

Összességében, mind a hivatalos EU-dokumentumok, mind a szakirodalmi munkák vizsgálata alapján azt állapítjuk meg, hogy az uniós stratégiai kommunikáció súlypontjában az EU szomszédságából származó kommunikációs kockázatok kezelésének feladatai állnak. Ezekkel összevetve, másodlagos jelentőségűnek értékeljük az EU stratégiai kommunikációs célrendszerének másik komponenséhez kötődő feladatokat, vagyis az EU szomszédságára irányuló uniós politikák előmozdítását és az ehhez kedvező közeg megteremtését.

Az általunk vizsgált tudományos művek különféle módokon jellemzik még az EU stratégiai kommunikációt: az erősödő globális versengésre adott EU-s válasz, illetve

²⁵ European Commission–High Representative 2019: 3.

²⁶ AGGESTAM–HEDLING 2020, BERZINA et al. 2019, BLADAITĚ–ŠEŠELGYTĚ 2020, DARCHIASVILI–BAKRADZE 2019, DOROSH et al. 2022, HEDLING 2021, JACUCH 2022, PARKES 2019.

²⁷ ÖRDN 2019.

²⁸ WAGNSSON–HELLMAN 2018.

²⁹ RYZHKOV 2019.

³⁰ European Commission–High Representative 2016.

³¹ ANDERSSON 2015, MÄLKSOO 2018.

az EU geopolitikai fordulatának kulcsfontosságú eleme,³² az EU normatív hatalma kivevítésének eszköze,³³ a keleti szomszédság irányában a kulturális kapcsolatok vektora.³⁴ A szakirodalom egy része³⁵ rámutat arra az összefüggésre is, amely az EU stratégiai kommunikáció és az EU szomszédságában zajló fegyveres konfliktusok között húzódik. Ezek az írásművek rendszerint a Krim félsziget elfoglalásával erőszakos konfliktussá eszkalálódó orosz–ukrán válsághelyzettel fűzik össze az EU stratégiai kommunikációt. Kutatásunk egyetlen olyan tudományos művet tárt fel,³⁶ amely a válságreakció koncepcióját is összefüggésbe hozza az EU stratégiai kommunikációval.

Következtetések

Hipotézisünk nyomvonalán haladva, igazolva látjuk első feltételezésünket, azaz az EU stratégiai kommunikáció és az EU környezetében zajló fegyveres konfliktusok közötti összefüggést. Ezt az összefüggést alapvetően ok-okozati kapcsolatként írhatjuk le: az EU stratégiai kommunikációs képességének kiépítése annak következménye, hogy az EU környezetében kirobbanó, illetve kiszélesedő fegyveres konfliktusok felerősítették az EU-ra közvetlen hatást gyakorló stratégiai kommunikációs kockázatokat. Következtetésünket alátámasztja az is, hogy az EU stratégiai kommunikációs tevékenységének fókuszában a kezdetektől fogva ezeknek a kockázatoknak a kezelése áll, különös tekintettel az Oroszország irányából érkező dezinformációs kampányokra és az EU déli szomszédságából érkező terrorista propagandára.

Továbbá, vizsgálódásunk alapján levonhatjuk azt a következtetést is, hogy az EU szomszédságában zajló válsághelyzetek dinamikája határozta meg az EU stratégiai kommunikáció fejlődését. A 2015–2020 közötti időszakban orosz–ukrán relációban elhúzódott és elmélyült a válsághelyzet, és nem enyhültek az orosz dezinformációs tevékenységből fakadó kockázatok sem. Mindeközben az IS műveleti képességét fokozatosan felszámolta az ellene létrehozott globális koalíció, és a terrorizmushoz kapcsolódó kommunikatív kockázatok lecsökkentek. Ezt a dinamikát követve, az EU stratégiai kommunikációjában egyre szélesebb teret nyert az orosz dezinformációs tevékenység elleni fellépés, és fokozatosan háttérbe szorultak a terrorellenes küzdelem kommunikatív feladatai.

Miután levezettük, hogy az EU stratégiai kommunikáció fókuszpontjában az EU szomszédságában zajló fegyveres konfliktusokból fakadó kockázatok kezelése áll, eljutunk hipotézisünk második feltételezésének igazolásához is, vagyis annak belátásához, hogy az EU stratégiai kommunikáció elsősorban válságreaklási eszköz. Erre enged következtetni, hogy az EU stratégiai kommunikációs tevékenységén belül a szomszédságra irányuló uniós politikák előmozdítása és az ehhez kedvező közeg megteremtése egyértelműen háttérbe szorul a válságreaklási funkcióhoz képest. Ez utóbbi elsődlegességét támasztja alá továbbá, hogy az uniós stratégiai kommunikáció

³² VALENZA 2021: 1.

³³ WAGNSSON-HELLMAN 2018, MÜLLER 2019.

³⁴ VALENZA 2022.

³⁵ BERZINA et al. 2019; BJOLA-PAMMENT 2016; DATZER-LONARDO 2023; DOROSH et al. 2022.

³⁶ DEBARDELEBEN 2020.

kiemelt célterületei között nem szerepel egyetlen olyan térség sem, mint például Kína és környezete, amelynek nagy jelentősége van az EU-külpolitika szempontjából, azonban nem releváns az EU-válságkezelés szempontjából. Kína példájánál maradv a szemléletes, hogy az euroatlanti biztonságpolitikai diskurzusban gyakran tárgyalt kínai dezinformációs tevékenység kezelése nem jelent meg a vizsgált időszakban az EU stratégiai kommunikáció célrendszerében.

Hipotézisünket igazolva, azt az összegző következtetést vonhatjuk le, hogy az EU környezetében zajló fegyveres konfliktusokkal, az azokból származó kommunikatív kockázatok kezelésével, illetve a válságreakálással kapcsolatos összefüggéseknek van a legerősebb magyarázó ereje az EU stratégiai kommunikáció vonatkozásában.

További kutatómunka tárgyát képezheti az uniós stratégiai kommunikáció jellemzőinek, alakulásának, esetleges változásainak feltárása a 2020. utáni időszakban, különös tekintettel a 2022-ben Ukrajna ellen megindított orosz invázió és a nyomában kialakult háború hatásaira.

Irodalomjegyzék

- AGGESTAM, Lisbeth – HEDLING, Elsa (2020): Leaderisation in Foreign Policy: Performing the Role of EU High Representative. *European Security*, 29(3), 301–319. Online: <https://doi.org/10.1080/09662839.2020.1798411>
- ANDERSSON, Jan Joel (2015): Hybrid Operations: Lessons from the Past. *European Union Institute for Security Studies*. Online: www.jstor.org/stable/resrep06843
- BERZINA, Kristine et al. (2019): Annex A.: European Efforts to Counter Disinformation. In *European Policy Blueprint for Countering Authoritarian Interference in Democracies*. German Marshall Fund of the United States, 41–49. Online: www.jstor.org/stable/resrep21251.8
- BJOLA, Corneliu – PAMMENT, James (2016): Digital Containment: Revisiting Containment Strategy in the Digital Age. *Global Affairs*, 2(2), 131–142. Online: <https://doi.org/10.1080/23340460.2016.1182244>
- BLADAITĖ, Neringa–ŠEŠELGYTĖ, Margarita (2020): Building a Multiple 'Security Shelter' in the Baltic States after EU and NATO Accession. *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1010–1032. Online: <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1785396>
- Council of the European Union (2009): *EU Action Plan on Combating Terrorism*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15358-2009-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2014): *Draft Guidelines for the EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13469-2014-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2015a): *Council Conclusions on Counter-Terrorism*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6048-2015-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2015b): *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council conclusions*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15356-2015-INIT/en/pdf>

- Council of the European Union (2016): *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Draft Council conclusions*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15370-2016-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2017a): *Council Conclusions on EU External Action on Counter-terrorism* (19 June 2017). Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10384-2017-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2017b): *Revised Guidelines for the EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10855-2017-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2018): *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council conclusions*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10555-2018-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2019): *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council conclusions*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10337-2019-REV-1/en/pdf>
- DARCHIASVILI, David – BAKRADZE, David (2019): The EU Eastern Partnership Initiative and Georgia: Context and Perceptions, Experiences, and Prospects. *Politeja*, 62(5), 117–140. Online: <https://doi.org/10.12797/Politeja.16.2019.62.07>
- DATZER, Veronika – LONARDO, Luigi (2023): Genesis and Evolution of EU Anti Disinformation Policy: Entrepreneurship and Political Opportunism in the Regulation of Digital Technology. *Journal of European Integration*, 45(5), 751–766. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2022.2150842>
- DEBARDELEBEN, Joan (2020): Crisis Response, Path Dependence, and the Joint Decision Trap: The EU's Eastern and Russia Policies After the Ukraine Crisis. *East European Politics*, 36(4), 564–585. Online: <https://doi.org/10.1080/21599165.2020.1832474>
- DOROSH, Lesia et al. (2022): The Impact of Post-truth Politics as a Hybrid Information Influence on the Status of International and National Security: The Attributes of Interpretation and the Search for Counteraction Mechanisms. *European Politics and Society*, 23(3), 340–363. Online: <https://doi.org/10.1080/23745118.2021.1873041>
- European Commission (2018): *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Tackling online disinformation: a European Approach*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8578-2018-INIT/en/pdf>
- European Commission–High Representative (2016): *Joint Communication to the European Parliament and the Council – Joint Framework on countering hybrid threats: a European Union response*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7688-2016-INIT/en/pdf>
- European Commission–High Representative (2018): *Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Action Plan Against Disinformation*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15431-2018-INIT/en/pdf>

- European Commission–High Representative (2019): *Joint Staff Working Document–Report on the Implementation of the 2016 Joint Framework on Countering Hybrid Threats and the 2018 Joint Communication on Increasing Resilience and Bolstering Capabilities to Address Hybrid Threats*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9834-2019-REV-1/en/pdf>
- European Council (2015): *European Council Meeting (19 and 20 March 2015) – Conclusions*. Online: www.consilium.europa.eu/media/21888/european-council-conclusions-19-20-march-2015-en.pdf
- European External Action Service (2015): *Action Plan on Strategic Communication*. Online: www.eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_on_strategic_communication.docx_eeas_web.pdf
- HEDLING, Elsa (2021): Transforming Practices of Diplomacy: The European External Action Service and Digital Disinformation. *International Affairs*, 97(3), 841–859. Online: <https://doi.org/10.1093/ia/iiab035>
- JACUCH, Andrzej (2022): The Blurred Lines of Peace and War – An Analysis of Information Operations Used by the Russian Federation in CEE1. *The Journal of Slavic Military Studies*, 35(2), 157–180. Online: <https://doi.org/10.1080/13518046.2022.2139071>
- MÄLKSOO, Maria (2018): Countering Hybrid Warfare as Ontological Security Management: The Emerging Practices of the EU and NATO. *European Security*, 27(5), 374–392. Online: <https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1497984>
- MÜLLER, Patrick (2019): Normative Power Europe and the Israeli-Palestinian Conflict: The Eu's Peacebuilding Narrative Meets Local Narratives. *European Security*, 28(3), 251–267. Online: <https://doi.org/10.1080/09662839.2019.1648259>
- ÖRDEN, Hedvig (2019): Deferring Substance: EU Policy and the Information Threat. *Intelligence and National Security*, 34(3), 421–437. Online: <https://doi.org/10.1080/02684527.2019.1553706>
- PARKES, Roderick (2019): Introduction. In FIOTT, Daniel – PARKES, Roderick (szerk.): *Protecting Europe: The EU's Response to Hybrid Threats*. European Union Institute for Security Studies, 4–10. Online: www.jstor.org/stable/resrep21143.4
- RYZHKOV, Vladimir (2019): Russia and the European Union: Crisis and Prospects. *Survival*, 61(3), 139–164. Online: <https://doi.org/10.1080/00396338.2019.1614789>
- TORDA Péter (2022): Az Európai Külügyi Szolgálat stratégiai kommunikációs munkacsoportjai. *Biztonságpolitika*, 2022. február 15. Online: <https://biztonsagpolitika.hu/wp-content/uploads/2022/02/torda-peter-eksz-eu-stratkomm.pdf>
- VALENZA, Domenico (2021): The Trap of Geopolitics: Rethinking EU Strategic Communication. *College of Europe Policy Brief, March 2021*. Online: www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/valenza_cepob_3_2021_final.pdf_0.pdf
- VALENZA, Domenico (2022): Fanning the Flames? An Exploration of EU Discourse on Culture in the Eastern Partnership. *Journal of Contemporary European Studies*, 31(1), 90–105. Online: <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2100749>
- WAGNSSON, Charlotte – HELLMAN, Maria (2018): Normative Power Europe Caving In? EU under Pressure of Russian Information Warfare. *Journal of Common Market Studies*, 56(5), 1161–1177. Online: <https://doi.org/10.1111/jcms.12726>